

Ny roll, nytt fokus?

Av Agneta Lagerlöf, 1:e Antikvarie, Riksantikvarieämbetet, Stockholm

Behlövs ett nytt fokus inom uppdragsarkeologin? Dessa och andra frågor som har med arkeologins roll i samhället att göra behandlar Agneta Lagerlöf i sin artikel Ny roll, nytt fokus? som handlar om hur Riksantikvarieämbetet i Sverige tänkte när de nyligen reviderade sina föreskrifter. Utgångspunkten har varit att målet för den uppdragsarkeologiska verksamheten ska vara meningsfull kunskap med relevans för myndigheter, forskning och allmänhet. Meningsfull kunskap förutsätter att forskning är integrerad i uppdragsarkeologin och att fokus läggs på att tillgängliggöra resultaten. Artiklar eller publikationer med fördjupade vetenskapliga bearbetningar ska, kunna ligga inom företagarens kostnadsansvar

I detta inlägg vill jag beskriva tankarna bakom den nyligen genomförda revideringen av föreskrifterna för svensk uppdragsarkeologi (KRFS 2 007:2). Jämfört med riktlinjer är föreskrifterna tvingande och utgör Riksantikvarieämbetets bedömning av hur kulturminneslagen paragrafer som rör uppdragsarkeologi ska tillämpas. I föreskrifterna har vi försökt att vidga fokus och tydliggöra vilka krav samhällsutvecklingen ställer på den arkeologiska verksamheten.

Omvärlden

Under de två senaste decennierna har samhället genomgått stora förändringar. Informations- och kunskapssamhället avlöser den epok som präglats av industrialismen. Politikerna talar om att kunskap ska bli Sveriges framtid. Stor vikt läggs vid högre utbildning. Under 1990-talet byggdes det svenska utbildningsväsendet ut med nya universitet och högskolor. It-mediet integreras i undervisningen. Forskningsproposition 1994 (SOU: 177 1993/94) tar även upp universitetsforskningens relation till uppdragsarkeologin och anger kulturhistorisk kunskap som ett viktigt mål för de arkeologiska undersökningarna. Bl. a. står det att "För att de rätt skall kunna utnyttjas måste undersökningarna göras till delar i en framåtsyftande forskningsprocess". Detta innebar att rapporteringen också kom att ske i form av vetenskapliga fördjupningar och artiklar, vilket i sin tur ledde till att uppdragsarkeologin genomgick en omfattande kvalitetshöjning. De undersökande institutionerna upprättade vetenskapliga program och ansvariga myndigheter ställde krav på undersökningsplaner inför beslut om undersökning där

mål, frågeställningar och metoder redovisas. I regeringspropositionen 1997 (1996/97:99 "Uppdragsarkeologi m.m.") står att "Det väsentliga är att undersökningarna genomförs på ett sakkunnigt sätt som tillgodoser kulturmiljövårdens krav samt att resultatet håller en hög vetenskaplig kvalitet och kan användas av myndigheter, forskningen och allmänheten."

Den pågående globaliseringen förskjuter eller breddar perspektiv och förändrar förutsättningar. Under de senaste decennierna har det skett en succesiv förändring av historiesyn som förändrar argumenteringen för arkeologin och dess grundvalar. Tidigare har arkeologi/historia som argument för nationsbygget automatiskt haft en självklar roll i samhället. I den nu pågående utvecklingen ersätter lokala och regionala perspektiv den stora berättelsen. Det är inte längre enskilda experter/ auktoriteter som gör sig till uttolkare av den stora berättelsen. I stället får vi många berättelser i och med en ökad individcentrering och pluralism, vilket innebär ett relativistiskt synsätt som ifrågasätter expertperspektivet. Relativism/pluralism medför ett ifrågasättande av historisk vetenskap och arkeologins roll. På denna nya spelplan har arkeologin liksom all humaniora svårt att hitta sin roll och bärkraftiga argument.

Man skulle kunna säga att arkeologin har hamnat i en identitetskris och behöver hitta sin roll genom att kunna belysa angelägna samtidsfrågor. Likaså behöver uppdragsarkeologin hitta andra uttrycks sätt för tillgängliggörande vid sidan av den klassiska rapporten.

I dag efterfrågar medborgare och politiker intresseväckande resultat, delaktighet, och tillgänglighet. I Riksantikvarieämbetets verksamhetsstrategi *Kultur-arv i tiden* är visionen att kulturarvet ska vara tillgängligt, angeläget och användbart. Betydelsen av berättelser lyfts fram. Uppdragsarkeologin förväntas bli mer kommunikativ och svara mot samhällets krav på kunskap och information.

Nytt fokus

I samband med att Riksantikvarieämbetets föreskrifter för uppdragsarkeologin trädde i kraft 2008, (KRFS 2007:2) sattes verksamheten i relation till de övergripande målen för kulturmiljövårderna på ett tydligare sätt en tidigare. I föreskriftens första paragraf står att länsstyrelsen ska verka för att de av riksdagen angivna målen för kulturmiljöområdet är vägledande för den arkeologiska undersökningsverksamheten. Den målformulering som har störst relevans här är *"allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön"*.

Anknytningen till kulturmiljövårdens övergripande mål har givit oss möjlighet att förtydliga syftet med uppdragsarkeologin och öppna för ett nytt fokus. Vi vill betona att uppdragsarkeologin bör omfatta både vetenskaplig dokumentation och förmedling och kommunikation i syfte att skapa förståelse för betydelsen av arkeologisk kunskap och arkeologiska undersökningar. *Den vetenskapliga dokumentationen är inte längre målet utan medlet. Målet ska vara att omvandla och presentera undersökningsresultaten för olika målgrupper på ett intressant och relevant sätt.*

Forskning integrerad i uppdragsarkeologin

Fornlämningarnas betydelse i samhället tydliggörs av bl.a. den kunskapsstillväxt som genereras inom arkeologin och de upplevelser och reflektioner hos människor som fornlämningsmiljöer och undersökningar på olika sätt ger upphov till. Idag är uppdragsarkeologin en av de största källorna till ny arkeologisk kunskap. Men bara för att data samlas in vid en undersökning och sedan bearbetas och sammanställs i en rapport, betyder inte att samhället med automatik får del av ny kunskap. Kunskapsuppbyggnad är en aktiv process. Kunskap blir det först när data tolkas, kommuniceras och används. Det måste vara arkeologernas främsta uppgift att

resultaten tolkas och presenteras på ett sådant sätt att de blir angelägna, användbara och tillgängliga för alla. För att detta ska uppnås är det alldeles nödvändigt att hela den uppdragsarkeologiska processen genomsyras av en medvetenhet av vad god vetenskaplig kvalitet är och hur den uppnås. I de nu gällande föreskrifterna definieras god vetenskaplig kvalitet – "att utifrån ett vetenskapligt arbetssätt skapa meningsfull kunskap med relevans för myndigheter, forskning och allmänhet. Detta innefattar att resultaten görs tillgängliga och användbara för olika intressenter." (KRFS 2007:2). Ska vi överhuvudtaget tala om att producera meningsfull kunskap måste data vara framtagna på ett forskningsmedvetet sätt och bearbetas i rimlig utsträckning inom det uppdragsarkeologiska projektets ramar. När det gäller slutundersökningar är det praxis i Sverige sedan en drygt decennium tillbaka att företagarens kostnadsansvar, när det är relevant och lämpligt, inte bara ska omfatta en beskrivande rapport utan också en fördjupad vetenskaplig publikation eller artikel och/eller en populärvetenskaplig publikation eller rapportering i annan form.

Kvaliteten i en arkeologisk undersökning är helt avhängig kompetensen hos de arkeologer som genomför den. Kvaliteten på den kunskap som kommer från en undersökning återgår alltid på kvaliteten i det arkeologiska hantverket. Den uppdragsarkeologiska verksamheten är i dag en av de viktigaste arbetsplatserna för disputerade arkeologer. Det är angeläget att det så förblir.

Vad vill vi med arkeologin?

I de reviderade föreskrifterna skriver vi också att länsstyrelserna bör ta fram handlingsprogram för den uppdragsarkeologiska verksamheten i länet/regionen.

Handlingsprogrammet ska handla om *vad* och *hur*. Handlingsprogrammet ska stödja processen att nå målet – angelägen, användbar och tillgänglig kunskap. Vad vill vi med arkeologin i länet/regionen, vad är angeläget, vilka perspektiv? Hur blir det angelägna användbart och tillgängligt? Det handlar om innehåll (frågeställningar och resultat) och hur innehållet kan paketeras/presenteras och kommuniceras.

Vad som är angeläget handlar om viktiga samhällsfrågor (samhällsfrågeorientering) och om aktuella forskningsperspektiv.

Handlingsprogrammen ska motverka att perspektiv och frågeställningar rutinmässigt reproduceras i förfrågningsunderlag och projektplaner, vilket hämmar uppdragsarkeologin både metodiskt och forskningsmässigt. De ska utgöra ett ramverk och vara ett sätt att relatera de enskilda undersökningarna till ett större sammanhang och ska dessutom utgöra ett viktigt verktyg för länsstyrelsen vid formulering av syfte och inriktning i samband med beställning eller upphandling av undersökningar, samt fungera som utgångspunkt vid uppföljning och utvärdering. Handlingsprogrammet ska underlätta för länsstyrelserna att ta tag i frågan om uppdragsarkeologins innehåll och möjliggöra en mer formaliserad kommunikation med olika intressenter. Det ska fånga upp brukarperspektivet, alltifrån barn- och skola perspektivet till samhällsplanerings- och forskningsperspektivet. Det ska resultera i en arbetsprocess som har både ett lärande och ifrågasättande syfte och som öppnar upp för alternativen: de nya vägarna och perspektiven. Handlingsprogrammet tas lämpligen fram i samverkan mellan uppdragsarkeologins aktörer (myndigheter, forskare, undersökare) och andra angelägna samhälls- och verksamhetsområden (kommun, hembygdsföreningar, skola).

Att nå fram

I de reviderade föreskrifterna öppnar vi för att kommunicera mer målgruppsinriktat genom att ge begreppet rapportering en vidare innebörd än bara en skriftlig rapport. Rapportering är ”att skriftligen eller muntligen avge rapport om iakttagelser i samband

Referenser

För referenserna nedan hänvisas till Riksantikvarieämbetets webbsida: www.raa.se

Lag (1988 :950) om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950.)

Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd avseende verkställigheten av 2 kap. 10-13 § § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (KRFS 2007:2).

Vägledning tillämpning KML/Fornminnen (2 kap)/ Uppdragsarkeologi.

med en undersökning. Formerna för rapporteringen är avhängiga undersökningens syfte och inriktning samt vilka målgrupper rapporteringen är avsedd för”. Länsstyrelsen ges möjlighet att initiera och beställa andra former av kommunikation och förmedling av resultaten. I vissa fall kan det vara relevant att lägga mindre kostnader på själva utgrävningen och mer på en populärvetenskaplig publicering.

Begreppet rapportering syftar således på allt det som produceras vid undersökningen där materialet beskrivs, tolkas och presenteras. En arkeologisk undersökning ska alltid resultera i en basdokumentation. Rapporteringen ska dessutom vara anpassad till undersökningens målgrupper. Detta hänger samman med uppdragsarkeologins nya fokus som diskuterades ovan.

Resultaten kommuniceras till forskarsamhället skriftligen i rapporter och artiklar samt muntligen i seminarier och föredrag. När det gäller kommunikation med allmänheten görs insatser att förmedla resultaten från undersökningar så länge undersökningen pågår. Då mötet sker på själva grävplatsen kan den arkeologiska undersökningen ge inte bara kunskap om det förflutna utan också insikt i kulturlandskapets utveckling och intressanta reflektioner om olika generationers livsvillkor.

Vi kan få ett mått på kvaliteten i uppdragsarkeologin och hur vi lyckas med vårt samhällsuppdrag först då resultaten omsätts i kunskap och insikter hos människor både inom arkeologivärlden och i samhället i övrigt. För att nå dit måste forskning vara integrerad i uppdragsarkeologin och en öppenhet finnas för arkeologins nya roll och perspektiv. Detta är en utmaning för oss alla!

Kvalitet i uppdragsarkeologin. Konferens i Stockholm 23-24 november 2009. Riksantikvarieämbetet

Note

1. Artiklen baseras på fördraget om *forskning integrerad i uppdragsarkeologin* ved KUAS Årsmøde i Odense 2009.04.21